

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Aralık / December 2019, 4 (8): 177-209.

Tanrısız Yahudiliğe Doğru: Hümanist Yahudilik ve Temel Değerleri*

Muhammed Ali Bağır

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı

Dr., Sakarya University, Theology Faculty

Philosophy and Religious Sciences Department, History of Religions

(malibagir@sakarya.edu.tr)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9700-8417>.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 04.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 28.12.2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt / Volume: 4 **Sayı / Issue:** 8; **Sayfa / Pages:** 177-209.

Atıf / Cite as: Bağır, Muhammed Ali. "Tanrısız Yahudiliğe Doğru: Hümanist Yahudilik ve Temel Değerleri". Kalemname 4 / 8 (Aralık 2019): 177-209.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright ©Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

* Bu makale, 08-09 Kasım 2019 tarihinde İzmir Demokrasi Üniversitesi'nde düzenlenen Üçüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı'nda yazar tarafından sunulan ve basılmayan "Tanrısız Yahudiliğe Doğru: Hümanist Yahudilik ve Temel Değerleri" adlı tebliğin içeriği geliştirilmiş hâlidir.

Öz

Reformist Yahudilik içinden çıkan Hümanist Yahudilik hareketi, Rabbi Sherwin Theodore Wine (1928–2007) tarafından ABD'nin Detroit kentinde 1963'te kuruldu. Özellikle Amerikan Yahudileri arasında Ortodoks, Reformist, Muhafazakâr ve Yeniden Yapılanmacı hareketler karşısında “beşinci mezhep” olarak tanındı. Çağdaş Yahudi mezheplerin en yenisi olan Hümanist Yahudiliğin en dikkat çekici yönü, Yahudiliğin teolojik öğretilerini tartışmaya açmak suretiyle evrensel değerlere dayanan tanrısız bir Yahudilik anlayışını savunmasıdır. Bu özelliğinden dolayı, daha çok agnostik ya da ateistik görüşleri benimseyen seküler Yahudiler arasında kabul görmektedir. Geleneksel Yahudilik anlayışına karşı en radikal duruşu sergiler. Yahudiliği, Yahudi halkın tarihsel ve kültürel bir tecrübesi olarak görür; din bu tecrübenin sadece bir parçasıdır. İnsanların doğaüstü bir otoriteden bağımsız olduklarını kabul edip, kendilerinden ve davranışlarından yine kendilerine karşı sorumlu olduklarına, böyle bir güç olmaksızın kendi hayatlarını şekillendirebilecek yeteneğe sahip olduklarına inanır. Yahudilerin tarihinin de tıpkı diğer ulusların tarihi gibi sadece insan ve doğa olaylarından ibaret olduğunu düşünür. Tevrat ve diğer dinî metinlerin insan ürünü olduğuna ve bilimsel araştırmaların bunu açık bir şekilde ortaya koyduğunu savunur. Bu araştırmanın temel amacı, Hümanist Yahudiliğin Rabbi Sherwin Theodore Wine tarafından kuruluşu, temel öğretisi ve uygulamaları hakkında bilgi vermek suretiyle günümüz Yahudi dünyasındaki yeri üzerinde durmaktır. Hümanist Yahudiler hakkındaki bilgiler, mümkün olduğunca mensuplarınca yapılan yayınlardan tasvirî metotla alınacaktır. Bunlar, özellikle geleneksel Yahudilik anlayışıyla karşılaştırma yapılarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Hümanist Yahudilik, Geleneksel Yahudilik, Sherwin Theodore Wine, Reformist Yahudilik, Amerika Yahudileri.

Towards Godless Judaism: Humanistic Judaism and Its Basic Values

Abstract

The Humanistic Judaism movement, which emerged from Reformist Judaism, was founded by Rabbi Sherwin Theodore Wine (1928–2007) in 1963 in Detroit, USA. Particularly among American Jews, it was recognized as the fifth sect in the face of Orthodox, Reformist, Conservative and Reconstructionist movements. The most striking aspect of Humanistic

Judaism, which is the newest of the contemporary Jewish sects, is that it advocates a godless understanding of Judaism based on universal values by opening the theological doctrines of Judaism to debate. Because of this feature, it is mostly accepted among the secular Jews who adopt agnostic or atheistic views. It exhibits the most radical stance against traditional Judaism. It regards Judaism as a historical and cultural experience of the Jewish people; religion is only a part of this experience. It believes that human beings are independent of a supernatural authority and are responsible for themselves and their behavior against them, and have the ability to shape their own lives without such power. It thinks that the history of the Jews, just like the history of other nations, consists solely of human and natural phenomena. It argues that the Torah and other religious texts are written by human beings and scientific researches clearly demonstrate that fact. The aim of this research is to emphasize the foundation of Humanistic Judaism by Rabbi Sherwin Theodore Wine and its place in today's Jewish world by giving information about its basic teachings and practices. Information about Humanistic Jews will be taken as much as possible from the publications made by the members of the movement. These will be presented in comparison with specifically traditional Judaism.

Key Words:

Humanistic Judaism, Traditional Judaism, Sherwin Theodore Wine, Reform Judaism, American Jews.

GİRİŞ

Seküler Hümanist Yahudilik ya da daha bilinen ismiyle Hümanist Yahudilik, köken itibarıyla Reformist Yahudiliğe dayanır. ABD'nin Detroit kentinde Rabbi Sherwin Theodore Wine (1928-2007) tarafından kurulan ve özellikle seküler Yahudilere nonteist¹ Yahudi yaşam biçimi sunan bir harekettir. Reformist bir geçmişi olan Wine 1963 yılında, Detroit'te Birmingham Tapınağı'nı kurarak Reformist Yahudilikten ayrıldığını ilân etti. Bu yeni oluşumda, seküler dünyanın ön plana çıkardığı etik ve kültür gibi değerleri önemseyip, ibadetlerde ve çeşitli ritüellerde Tanrı kavramına olan tüm atıfları kaldırdı. 1960'lı yılların ortalarından itibaren, kullandığı teizm karşıtı dil ve Tanrı kavramına yer vermemesiyle özellikle seküler Yahudi dünyası içinde kendine yer buldu.² 1969 yılında kurduğu Hümanist Yahudilik Topluluğu (The Society for Humanistic Judaism) ile Kuzey Amerika'da etkili olmaya başladı. 1986 yılında Uluslararası Seküler Hümanist Yahudiler Federasyonu (The International Federation of Secular Humanistic Jews) kurulduğunda, hareket ABD'nin dışına yayılmaya başladı ve başta İsrail, Belçika, İngiltere, Avustralya, Meksika, Arjantin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde temsil edilmeye başlandı. Uluslararası Seküler Hümanist Yahudilik Enstitüsü (The International Institute for Secular Humanistic Judaism), hareketin akademik ve entelektüel çalışmalarının ve eğitim faaliyetlerinin yapılabilmesi için 1985 yılında Kudüs'te kuruldu. Şu an için biri Kudüs'te diğeri de Detroit'in bir banliyösü Farmington Hills'de bulunan iki merkezde eğitim veren bu kurum, Seküler Hümanist Rabbiler yetiştirmektedir.³ Hareketin, *Humanistic Judaism Magazine* adıyla üç ayda bir çıkan dergileri vardır.⁴ Ayrıca, kendilerini başta <http://www.shj.org/> (Hümanist Yahudilik Topluluğu resmi web sitesi), <https://www.ifshj.net> (Uluslararası Seküler Hümanist Yahudiler Federasyonu resmi web sitesi), <https://iishj.org/> (Uluslararası Seküler Hümanist Yahudilik Enstitüsü resmi web sitesi), <https://www.humanisticrabbis.org/> (Hümanist Rabbiler Birliği resmi web sitesi) ve <http://www.sherwinwine.com/> (Rabbi Sherwin Wine adına açılmış ve eserlerini ve fikirlerini

¹ Nonteizm (Nontheism), teist düşünüşün aksine Tanrı'nın varlığı hususuna ateist ya da agnostik bir şekilde yaklaşmayı ifade eder. Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu konusuyla ilgilenmemek, bu konuyu gündemine getirmemektir.

² Gary Phillip Zola and Marc Dollinger (ed.), *American Jewish History: A Primary Source Reader* (Massachusetts: Brandeis University Press, 2014), 412.

³ The Society for Humanistic Judaism (SHJ), "Rabbi Sherwin T. Wine" (Erişim 12 Eylül 2019); The International Institute for Secular Humanistic Judaism (IISHJ), "About Us" (Erişim 12 Eylül 2019).

⁴ Yıllık dört sayının tamamı dijital olarak yayımlanırken, iki sayısı basılı olarak yayımlanır. SHJ, "SHJ Magazine Humanistic Judaism" (Erişim 16 Eylül 2019).

tanıtın resmi web sitesi) olmak üzere birçok internet sitesi aracılığıyla oldukça aktif bir şekilde tanıtılmaya devam ederler.

Hümanist Yahudilik, ahlâkın temelinde Tanrı'dan ziyade insanın onuru, yaşamı ve mutluluğu gibi değerlerin bulunduğu inanır. Dünyayı daha bir yaşanılabilir hale getirmek için hayır-hasenat yapmak ve yardımsever olmak gibi faaliyetlere slogan yapılan *tikkun olama* (dünyayı onarmak/tamir etmek) önem verir.⁵ Ahlâki davranışların insanlar arasındaki ilişkilerden oluştuğunu, bu ilişkilerin de Tanrı inancıyla hiçbir bağlantısının olmadığını kabul eder. Dolayısıyla, bu hareketi diğer Yahudi gruplardan ayıran en önemli özellik, Yahudi kimliğini tanımlarken Tanrı'yla ilgili herhangi bir referansı göz ardı edip yalnızca tarihsel ve kültürel tecrübeyi önemsemesidir. Yahudilikte uygulanan çeşitli ritüelleri icra etseler de bu törenlerde kullandıkları dil insan merkezli ve nonteistiktir. Ortodoks Yahudi gruplarında olduğu gibi, dinî liderlerine rabbi ve toplandıkları yerlere de sinagog adını verirler.⁶ 2000 yılında Kuzey Amerika Yahudi Federasyonları (The Jewish Federations of North American) tarafından Ortodoks, Reform, Muhafazakâr ve Yeniden İnşacı hareketlere ilaveten Kuzey Amerika'daki beşinci Yahudi mezhebi olarak kabul edilmiştir. Hümanist Yahudilikle ilgili birçok yayında farklı sayılar verilse de günümüzde sayılarının 40-50 bin civarında olduğu görülmektedir.⁷

Bu araştırmada ilk olarak Hümanist Yahudi hareketin kurucusu Rabbi Sherwin Wine hakkında bilgi verilecektir. Ardından da onun fikirleri etrafında şekillenen bu hareketin temel değerleri, geleneksel Yahudilikle karşılaştırma yapmak suretiyle, ortaya konulacaktır.

1. Rabbi Sherwin Theodore Wine

Rabbi Sherwin Theodore Wine, 1928'de ABD'nin Michigan eyaleti Detroit şehrinde doğdu. Aslen Polonya Yahudilerinden olan babası Herschel Wengrowski 1906'da, annesi Teibele Israelski ise 1914'de Detroit'e göç etti. Ailesi, Zecharias Frankel'in (1801-1875) kurduğu Muhafazakâr Yahudilik hareketine mensuptu. Yahudiliğin koşer ve şabat gibi

⁵ Kahal B'raira Congregation for Humanistic Judaism, "Core Principles of Humanistic Judaism" (Erişim 1 Aralık 2019); IISHJ, "Basic Ideas of Secular Humanistic Judaism" (Erişim 1 Aralık 2019). "*Tikkun Olam*" tâbiriyle ilgili Türkçe yapılan bir çalışma için bkz. Mürsel Özalp, "Yahudilik'te 'Tikkun Olam: Dünyayı Tamir Etme' Kavramı Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 291-309.

⁶ Aaron J. Hahn Tapper, *Judaisms A Twenty-First-Century Introduction to Jews and Jewish Identities* (Oakland: University of California Press, 2016), 157.

⁷ The Birmingham Temple Congregation for Humanistic Judaism, "How widespread is Humanistic Judaism?" (Erişim 1 Ekim 2019); John R. Shook (ed.), *The Bloomsbury Encyclopedia of Philosophers in America: From 1600 to the Present* (London and New York: Bloomsbury Publishing, 2016), 1037; Tapper, *Judaisms*, 158.

temel kurallarını hayatlarına tatbik ediyorlardı. Çocukluğunda Detroit'te ailesiyle beraber gittikleri sinagogun Muhafazâkar Yahudilik hareketine mensup olan rabbileri Abraham Hershman ve Morris Adler'den Yahudi gelenekleriyle ilgili ilk bilgileri öğrenir. Dolayısıyla, muhafazakâr bir aile ortamında büyüyen Wine, Michigan Üniversitesi'nde felsefe okudu ve yine aynı üniversitede felsefe alanında yüksek lisans yaptı. Üniversitedeki hocalarının da etkisiyle mantıkçı pozitivistlere⁸ daha yakın bir anlayışı benimsedi. Ancak, buna rağmen din adamı olmaya karar verdi ve 1951 yılında Reformist Yahudiliğin en önemli kurumlarından Hebrew Union College'a kaydoldu. Eğitiminin ardından 1957 yılında ABD ordusunda din adamı olarak göreve başladı. Çeşitli yerlerde görev yaptıktan sonra, 1963'te Detroit'te bulunan Beth El Tapınağı'ndan herhangi bir cemaate ya da yapıya bağlı olmayan bir grup muhalif Yahudi kendisiyle iletişime geçti ve ondan Detroit'in banliyösü Farmington Hills'de Reformist bakış açısına sahip yeni bir hareket kurmasını istedi. Bu düşünceye olumlu bakan Wine, Eylül 1963'te Farmington Hills'de Birmingham Tapınağı'nı kurarak başlangıçta sadece sekiz ailenin katılımıyla yeni hareketi kurdu. Dinî törenlerde, özellikle de Şabat törenlerinde "Tanrı" ismini ve kavramını kaldırıp, Yahudi tarihini, kültürünü ve ahlâki değerlerini yücelten yeni bir dil kullanmaya başladı. İşte bu karar, Hümanist Yahudiliğin Reformist ya da diğer Yahudi gruplardan ayrı yeni bir hareket olarak ortaya çıkışının temeli oldu.

1964 yılında Wine'ın Tanrı kavramına olan yaklaşımı duyulmaya başladığında bu durum tartışmalara yol açtı. Örneğin, *The Detroit Free Press* 1964'de "Suburban Rabbi: 'I Am an Atheist.'" başlığıyla bir makale yayımladı. Ardından da *Time* ve *The New York Times* bu konuyu gündemlerine taşıdı. Tüm bu tartışmalara karşı Wine, kendisinin ateistik görüşlerden ziyade mantıksal pozitivistlerin temel bakış açısını kabul ettiğini bildirdi. Tanrı'nın varlığını veya bunun aksini kanıtlamanın mümkün olmadığını, dolayısıyla Tanrı

⁸ Mantıkçı pozitivistizm, 1920'lerde Avusturya'da Viyana Çevresi olarak bilinen bir dizi düşünürün faaliyetleriyle başlayan felsefi bir harekettir. Bilimin gözlemle başladığını ileri sürerek bilim insanının olaylara saf deneyci bir yöntemle yaklaşmasının önemi üzerinde durur. Doğruluğun asıl kaynağının gözlem ve deney olduğunu savunur. Bu harekete göre duyu bilgisi en açık bilgidir; gözlem ve deney yöntemi açısından olgular dünyasında karşılığı olmadığından metafizik kavramlar anlamsız sayılıp reddedilmelidir. Mantıkçı pozitivistler, özellikle bilimin ya da duyuların gösterdiği dünyanın ötesinde bir dünya olabileceği yolunda herhangi bir düşünceye karşı durdu. Herhangi bir önerme, mantık ve matematiğin içinde bir önerme değilse veya deneyle sınanamazsa saçmadır görüşünü paylaştılar. Bu düşüncenin en önemli neticesi, aşkın bir Tanrı olduğu yolundaki her türlü düşünce ve teolojinin açıkça reddedilmesidir (İlhan Kutluer, "Pozitivistizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/336-337; Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları*, çev. Mete Tunçay (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 129-147. Mantıkçı pozitivistizm İngiltere'ye getiren ve 1936'da yazdığı *Language, Truth and Logic* adlı kitabıyla hareketin ana öğretilerini en iyi şekilde ortaya koyan Alfred J. Ayer (1910-1989) ile mantıkçı pozitivistizm hakkında yapılan bu mülâkata dikkatimi çeken Prof. Dr. Fuat Aydın'a teşekkür ediyorum).

kavramının anlamsızlığını vurguladı ve görüşlerinin ateizmden ziyade ignostizm⁹ adını verdiği bir düşünce olduğunu savundu. 1966'da, başta Wine olmak üzere hareketin önde gelenleri Yahudiliğin empirik bilgi anlayışına¹⁰ ve insanlığın ihtiyaç duyduğu kurallara göre şekillenmesi gerektiğini ilân etti.

1967'de Hümanist Rabbiler Birliği'ni (Association of Humanistic Rabbis), 1969'da ise Hümanist Yahudilik Topluluğu'nu (The Society for Humanistic Judaism) kurdu. 1970 yılından itibaren Detroit'te yıllık konferanslar dizisinin ilkini gerçekleştirdi. Sonraki yıllarda özellikle ABD'nin Boston, Toronto, Los Angeles, Washington, Miami ve New York gibi önemli merkezlerinde Hümanist Yahudi topluluklar oluşturdu. 1985 yılında eğitim faaliyetleri için Uluslararası Seküler Hümanist Yahudilik Enstitüsü'nü (The International Institute for Secular Humanistic Judaism) ve dünyaya açılmak için de 1986'da Uluslararası Seküler Hümanist Yahudiler Federasyonu'nu (The International Federation of Secular Humanistic Jews) kurdu. Tüm bu kurumların hem kuruluşlarında hem de faaliyetlerinde aktif bir şekilde görev aldı. 2003 yılında Amerika Hümanist Birliği (The American Humanist Association) tarafından yılın Hümanisti seçildi. Yazdığı birçok eserin arasından *Humanistic Judaism*,¹¹ *Judaism Beyond God*¹² ve *Celebration*¹³ adlı kitapları dikkat çekicidir. Ayrıca, Wine'ın başta *Humanistic Judaism Magazine* olmak üzere farklı dergilerde yayımlanmış Hümanist Yahudiliğin temel değerlerini ve bakış açısını kaleme aldığı onlarca makalesi vardır. 21 Temmuz 2007 tarihinde, Fas'ın Suvayr kentinde geçirdiği trafik kazası neticesinde hayatını kaybetmiştir.¹⁴

⁹ İlk defa Wine tarafından kullanılan ignostizm ile kastedilen, doğrulanabilir/ispatlanabilir cevapları olmadığı için Tanrı'nın varlığıyla ilgili soruların anlamsız ve beyhûde olduğudur. Ateist, Tanrı'ya inanmaz. Agnostik ise Tanrı'nın varlığı hakkında kararsız ve şüpheli bir tavır takınır. İgnostik ise Tanrı'ya inanmayla ilgili herhangi bir soruya "Tanrı" tabiriyle kastedilenin ne olduğu yeterince açık/anamlı olmadığı için tam olarak cevap vermenin mümkün olmadığına inanır. Örneğin, Tanrı'nın varlığı hakkındaki bir soruya, teist "evet", ateist "hayır", agnostik "emin değilim", ignostik ise "bana yönelttiğin kavram hakkında hiçbir bilgin yok" şeklinde cevap verir (Ed Brody, *What is Ignostic Judaism?: Thoughts of a Secular, Humanistic, Cultural, "Ignostic" Jew Regarding Science, Religion and Faith* (Bloomington: Author House, 2011), 12; James A. Lindsay, *Everybody Is Wrong About God* (Durham: Pitchstone Publishing, 2015), 67-69).

¹⁰ Empirizm ya da deneycilik olarak da bilinen bu anlayış, insan zihni doğuştan 'boş bir levha'ya (tabula rasa) benzediği için, bilginin ancak duyum ve deneyimler ile kazanılabileceğini öne sürer. Empiristler bilimi, en mutlak hatta çoğu kez yegâne bilgi biçimi olarak kabul ederler. Bilgilerimizi dünya hakkındaki duyusal deneyimlerimiz ve onunla etkileşimimizden elde ederiz. Gerçek bir bilgi iddiası gözlem veya deneyler ile sınanabilir. Tüm bilgiler için zorunlu olan birtakım önkabuller bulunmadığını savunur.

¹¹ Sherwin T. Wine, *Humanistic Judaism* (New York: Prometheus Books, 1978), 121 sayfa.

¹² Sherwin T. Wine, *Judaism Beyond God* (USA: Ktav Publishing House, 1995), 289 sayfa.

¹³ Sherwin T. Wine, *Celebration: A Ceremonial Philosophic Guide for Humanists and Humanistic Jews* (New York: Prometheus Books, 1988), 439 sayfa.

¹⁴ Rabbi Sherwin T. Wine'ın hayatı ve eserleriyle ilgili çoğunlukla Sherwin Wine, "Career Highlights" (Erişim 16 Ekim 2019) ve Dan Cohn-Sherbok vd. (ed.), *A Life of Courage: Sherwin Wine and Humanistic Judaism* (Farmington Hills: Milan Press, 2003), 12-30,

2. Hümanist Yahudilikte Bazı Temel Değerler

2.1. Yahudi Kimliği

Uluslararası Seküler Hümanist Yahudiler Federasyonu'nun 1988 yılında düzenlediği Brüksel'de yapılan ikinci konferansında Yahudi kimliği hakkında ilân edilen karar, Hümanist Yahudilerin bu husustaki temel bakış açısını yansıtır. Buna göre Hümanist Yahudilik, Yahudilerin öncelikle veya yalnızca dinî bir topluluk olduğu görüşünü reddeder. Bir kişinin tam bir Yahudi kabul edilebilmesi için dinî inançlara sahip olması ve buna uygun davranışlarda bulunması gerektiğini kabul etmez. Yahudi kimliğini ifade ederken, geleneksel Yahudilik tarafından belirlenen Yahudi bir anneden doğma ya da halaha esaslarına göre ihtida etme kurallarını geçerli görmez. Hümanist Yahudiliğe göre Yahudi, Yahudi soyundan gelen ya da kendisini Yahudi halkının tarihi, etik değerleri, kültürü, medeniyeti, topluluğu ve kaderiyle özdeşleştirerek Yahudi olduğunu açıkça beyan eden herhangi bir kişidir.¹⁵ Annenin Yahudi olma şartını aramaz, bunun yerine soyundan herhangi birinin Yahudi olması yeterlidir. Ayrıca, Yahudiliğe girecek kişi için Yahudi topluluğun bir parçası olma anlamına vurgu yaparak, "ihtida/conversion" yerine "benimsemek-kabul etmek/adopt" terimini kullanır. Çünkü, geçmişi ya da kökeni ne olursa olsun Yahudi olmak isteyen kişinin hem Yahudiliği hem de topluluğu benimsediğine ve topluluğun da kendilerinin bir parçası olmak isteyen bu bireyi benimsediğine inanır.¹⁶ Hümanist Yahudilerin üzerinde durdukları en önemli husus, Yahudi toplumun ayırt edici yanının dinî inanç ve uygulamalardan ziyade, tarihsel, kültürel ve ahlâki niteliklere sahip olduğudur. Dolayısıyla, geleneksel Yahudilikte sınırları halaha ile çizilmiş ihtida kurallarının hiçbir önemi yoktur.

2.2. Tanrı

Hümanist Yahudiliğin kurucusu Wine, 1962'de içinde olduğu Reformist hareketin kendisi için uygun olmadığını düşündü. "Ben nasıl rabbi olabilirim. Tanrı'ya inanmıyorum. Tanrı'ya inanıyormuş gibi davranabilir miyim? Hayır."¹⁷ diyerek kendisi gibi düşünen bir grup

50-72'den yararlanılmıştır. Ayrıca bkz. Dan Cohn-Sherbok, *Fifty Key Jewish Thinkers* (London: Routledge, 1997), 130-132; Dan Cohn-Sherbok, *Modern Judaism* (London: MacMillan Press Ltd., 1996), 155-156 ve Shook, *The Bloomsbury Encyclopedia*, 1037.

¹⁵ The International Federation for Secular and Humanistic Judaism (IFSHJ), "Who is a Jew, Second Biennial Conference Brussels October 1988" (Erişim 15 Ekim 2019).

¹⁶ Tapper, *Judaisms*, 161.

¹⁷ Sherbok vd., *A Life of Courage*, 28.

Yahudi ile yeni bir oluşum başlattı. Kurdukları bu yeni harekette, özellikle Tanrı'yla ilgili fikirlerini açıklayınca kamuoyunun dikkatini çeken Wine, medya organlarında yer aldı. 1964 yılında *Detroit Free Press* adlı gazete ile yaptığı mülakatta, kendi inançlarına göre bir ateist olduğunu kabul eder, ancak toplumun Tanrı'nın varlığını inkâr edenlerle ilgili olarak ortaya koyduğu ahlâk dışı ifadeleri sevmediğini söyler. Wine, ateist kimliğini şöyle açıklar: “*Ben, basit ve yaygın anlamıyla bir ateistim, ancak sofistike anlamda ise bilmiyorum... toplumun çoğu kez ahlâk dışı bir anlam yüklediği ateist olarak adlandırılmaya itiraz ediyorum*”. Tanrı'yla ilgili görüşlerini açıklamaya devam eden Wine, ateist tanımlamasının verdiği olumsuz görüntüden rahatsız olduğunu sık sık dile getirir. *Observer* gazetesine yaptığı açıklamada, kendisini “agnostik” olarak tanımlar. Tanrı hakkında konuşan bir kişinin “Tanrı” ifadesiyle ne kastettiğinin hatta bu ifadenin doğru mu yanlış mı olduğunun bile bilinemeyeceğini savunur. Sokaktaki sıradan bir kişinin anladığı ve kabul ettiği Tanrı anlayışını inkâr ettiğini ve eğer bu ifadeyle atıfta bulunulan Tanrı ile kastedilen böyle bir Tanrı ise, o zaman ateist olduğunu söyler. Tanrı kavramının beyhûde ve faydasız bir ifade olduğunu dile getirir. Aslında Wine'ın ateistliğinin, kendine has özel bir yanı vardır. Wine, 1965'de *Time Magazine*'de yalnızca empirik olarak ispatlanabilir ifadelerin gerçek olarak kabul edilebileceğine inandığını açıklar. Tanrı kavramının empirik olarak ispatlanamadığı için kendisini teknik olarak agnostik olarak adlandırır. “*Yüce ve üstün bir Varlığın, var olduğunu kabul etmek için yeterli bir neden bulamıyorum*” diyen Wine, yeni kanıtlar ortaya çıkarsa fikrini değiştirmeye istekli olduğunu da ekler.¹⁸

1986 yılında Detroit'te yapılan ilk uluslararası konferansta alınan kararlar, Hümanist Yahudilerin ideolojisini ortaya koymasına bakımından son derece önemlidir. İlân edilen bildiri metnin başlangıç kısmı şöyledir:

“*Biz, insan aklının değerine ve aklın ortaya çıkardığı dünya gerçekliğine inanıyoruz. Tabii euren herhangi bir doğüstü müdahaleye muhtaç olmadan kendi başına yoluna devam eder. Biz, insan varlığının değerine ve insanın sorunlarını bireysel ve kolektif olarak çözme gücüne inanıyoruz. Yaşam,*

¹⁸ Gazete haberleri için bkz. Fortunato Moreira dos Santos Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism and its Quest to Retain Jewish Culture and Tradition* (Potchefstroom: North-West Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 16-21 (Bu çalışma, Hümanist Yahudiliğin birçok konudaki görüşlerinin açıklandığı *Humanistic Judaism Magazine* dergisinde yer alan makaleleri kullanması açısından önemlidir).

insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olmalıdır. Her insan yaşam, saygınlık ve özgürlük hakkına sahiptir.”¹⁹

Buna göre Hümanist Yahudilik, “insan aklının değerine ve evrenin herhangi bir doğaüstü müdahaleye muhtaç olmadan kendi başına yoluna devam ettiği” tezi ile geleneksel Yahudilikte bulunan Tanrı anlayışını kabul etmediğini bildirir. Tanrı yerine, insan aklını koyarak insanın varlığını yüceleştirir. İçinde yaşadığımız dünyada karşılaşılan her türlü durumla baş etmek için bireysel ya da toplu olarak insan aklının kullanılmasını önerir. Dolayısıyla, Tanrı’nın sorunların çözümü ve düzenin sağlanması için gönderdiği bir takım emir ve yasaklar devre dışı bırakılır.

Wine, insandaki Tanrı düşüncesinin aslında psikolojik olduğunu savunur. Nasıl ki ailede bir lider, devlette yönetici ya da kral figürüne ihtiyaç duyuluyorsa tüm âlemin de bir Tanrı düşüncesine ihtiyaç duyduğu için Tanrı düşüncesinin ortaya çıktığını söyler. Dolayısıyla ataerkillik, krallık ve geleneksel tanrı anlayışlarının birbirlerinin devamı olan düşünceler olduğunu ileri sürer.²⁰ Geleneksel Yahudilikte Tevrat ifadesine dayalı olarak kabul edilen Tanrı’nın insanı kendi suretinde yaratması fikrinin²¹ tam aksine insanların Tanrı fikrini kendi zihin dünyalarında yarattıklarını yani Tanrı kavramını aslında insanın oluşturduğunu savunur.

Hümanist Yahudiler, Tanrı’nın varlığını kabul edip etmeme bakımından ateistik, agnostik ve ignostik fikirlere sahiptirler. Kendilerini tanıttıkları bir internet sitesinde, Tanrı hakkında ne düşündükleriyle ilgili bir soruya şöyle cevap verirler:

“Bireyler olarak hepimizin kendi kişisel inançları vardır. Bazıları, Tanrı’nın var olmadığından emin olan ateistlerdir. Bazıları agnostiktir; Tanrı’ya reddetmezler ancak Tanrı’ya dayanmazlar da. Bazıları ise evrende bir kuvvet ya da insanların hayatlarında gerçekleştirmek istedikleri amaçları onlara veren olarak bir Tanrı’nın veya daha yüksek bir gücün bulunduğuna inanır. Bu insanlar arasındaki ortak payda, Tanrı’ya olan inancın günlük hayatımızı etkilememesidir. Bir tanrının dualarımıza cevap vermesini beklemiyoruz, ayrıca bilgelik ve hakikatin kaynağı olarak Tanrı’ya

¹⁹ IFSHJ, “The Commitments of Secular Humanistic Jews, First Biennial Conference Detroit, Michigan October 1986” (Erişim 9 Ekim 2019).

²⁰ Sherbok, *Modern Judaism*, 161-162.

²¹ *Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1. Basım, 2003), Yaratılış 1/26: “Tanrı, ‘İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım’ dedi, ... ” ve Yaratılış 1/27: “Tanrı, insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. ...”.

dönmüyoruz. İbadetlerimizde, felsefemizin insan merkezli yönünü belirleyen nonteistik bir dil kullanırız.”²²

2.3. Kutsal Kitap ve Peygamberlik

Ortodoks Yahudi öğretisinin temel hususlarından biri, başta Tevrat olmak üzere Tanah'ı oluşturan eserlerin vahiy neticesinde oluştuğu inancıdır. Özellikle Tevrat'ın Tanrı tarafından Musa'ya Sina dağında vahiyle verildiği (*Tora min ha-şamayim / min ha Sinay*) inancı son derece bağlayıcıdır. Bu inanç, İbn Meymun'un (ö. 1204) belirlediği ve günümüzde de Ortodoks Yahudilik tarafından çoğunlukla kabul edilen iman esaslarındandır. Dolayısıyla, Tanrı'dan gelmesi açısından içerdiği 613 hükümlle, çeşitli ahlâki öğretileriyle ve verdiği tarihi bilgilerle Tevrat bir Yahudi için hakikattir ve hayatını belirleyen en önemli Yasa olarak görülmektedir.

Hümanist Yahudilik ise insanı hakikate ulaştıran en önemli vasitanın vahiy değil akıl olduğunu ilke olarak kabul eder. Bundan dolayı, Yahudi kutsal kitap külliyatının ve rabbâni literatürün insanlar tarafından yazılan ve kaynağı itibarıyla Tanrısal olmayan kitaplar olduğuna inanır. Dolayısıyla, bu eserler ilmî tenkid sürecinden geçirilerek okunmalıdır.²³ Özellikle Tevrat'ta yer alan kıssaların güvenilir olmadığını ve Yahudi tarihiyle ilgili geleneksel inancın yanlış olduğunu savunur. Örneğin İbrahim, İshak ve Yakup gibi ataların aslında asla yaşamadığını, hatta Mısır'dan Çıkış hadisesinin sadece bir efsane olduğunu söyler. İsrailoğullarının Mısır'dan ayrılma kıssasının gerçekliğini ortaya koyabilecek tarihi bir kanıtın bulunmadığını, on iki kabilenin aslında atalarının topraklarını hiçbir zaman terk etmediklerini iddia eder. Dolayısıyla, İsrailoğulları Tevrat'ta anlatıldığı üzere Mısır'da yüzyıllar boyunca köle olarak asla yaşamadılar ve hiçbir zaman Sina çölünde dolaşmadılar. Hatta, Musa İsrailoğullarının lideri değildi ve Tevrat'ı da yazmadı. Bu nedenle, Tevrat'ı güvenilir ve buyruklarının yerine getirilmesi gereken bir kitap olarak görmek yanlıştır. Doğru olan, Tevrat'ın İsrailoğulları tarihinin insanlar tarafından oluşturulmuş anlatılardan oluşan bir eser olduğunu kabul etmektir.²⁴

²² The City Congregation for Humanistic Judaism, "Frequently Asked Questions about Humanistic Judaism -What do Humanistic Jews believe about God?" (Erişim 14 Ekim 2019).

²³ Sherbok, *Modern Judaism*, 162.

²⁴ Sherbok, *Fifty Key Jewish Thinkers*, 130-131.

Bir diğerk husus da Hümanist Yahudilerin Tevrat'ta bulunan bazı ahlâki ilkeleri uygulanamaz ve tutarsız olarak görmeleridir. Örneğın, Levililer 20/13'te²⁵ yer alan eşcinsellere ve Çölde Sayım 15/32-36'da²⁶ geçen Şabat kurallarını yerine getirmeyenlere yönelik ölüm cezaları, hümanistik değerklere aykırı olduğu için kesinlikle reddedilir. Ancak, bu değerklere uygun olan ve on emirde yer alan öldürmeme, hırsızlık yapmama ve komşunun malına göz dikmeme gibi bazı ahlâki ilkeler ise Hümanist Yahudilerce kabul edilir.²⁷ Ayrıca, Yeşu 6/22-25'de²⁸ anlatılan Eriha kentinde birkaç kişi hariç herkesin kılıçtan geçirilmesi gibi Tanah'ın diğerk kitaplarında bulunan bazı anlatımların, oldukça zalimane ve acımasız olduğunu belirtirler. Bu anlatılarda, Yahudi halkının hayatta kalabilmesi için düşmanlara karşı şiddet ve vahşet dolu davranışlardan bahsedilir. Dolayısıyla içinde böylesine bir vahşetin bulunduğu kitabın insanlar tarafından yazıldığı çok açıktır. Hümanist Yahudiler ayrıca Yahudi literatüründe yer alan peygamberleri sıra dışı insanlar olarak görür, ancak onlar kesinlikle Tanrı'dan vahiy alan elçiler değillerdir. Olsa olsa insan davranışını çok iyi anlayan liderlerdir.²⁹

2.4. Yaratılış ve Ölüm Sonrası

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Hümanistik Yahudilik Tanrı'nın varlığıyla ilgili olarak ateistik, agnostik ve ignostik bir tavır içerisindedir. Dolayısıyla, başta Tevrat olmak üzere Yahudi kutsal kitap metinlerinin Tanrı tarafından vahyedilen ilahiler kitaplar olduğunu reddeder ve bunların zaman içerisinde insanlar tarafından yazılan eserler olduğuna inanır.

Yaratılışla ilgili geleneksel Yahudilikteki inancın temel dayanağı, Tevrat'ta Yaratılış kitabı ilk üç babında anlatılan yaratılış kıssasıdır. Buna göre, tüm varlıklar -ilk insanlar Âdem ve Havva da dahil olmak üzere- bir yaratıcı (Tanrı Yahve) tarafından altı günde yaratılmıştır. Hümanist Yahudilik ise Tevrat'ın yaratılışla ilgili açıklamasını güvenilir ve

²⁵ Levililer 20/13: "Bir erkek başka bir erkekle cinsel ilişki kurarsa, ikisi de iğrençlik etmiş olur. Kesinlikle öldürülecekler. Ölümü hak etmişlerdir."

²⁶ Çölde Sayım 15/32-36: "İsraililer çöldeyken, Şabat Günü odun toplayan birini buldular. Odun toplarken adamı bulanlar onu Musa'yla Harun'un ve bütün topluluğun önüne getirdiler. Adama ne yapılacağı belirlenmediğinden onu gözaltında tuttular. Derken Rab Musa'ya, 'O adam öldürülmeli. Bütün topluluk ordugahın dışında onu taş a tutsun' dedi. Böylece topluluk adamı ordugahın dışına çıkardı. Rabbin Musa'ya buyurduğu gibi, onu taşıyarak öldürdüler."

²⁷ Sherbok, *Modern Judaism*, 162.

²⁸ Yeşu 6/22-25: "Yeşu ülkeye casus olarak gönderdiği iki adama, 'o fahişenin evine gidin, ant içtiğiniz gibi, kadını ve bütün yakınlarını dışarı çıkarn' dedi. Eve giren genç casuslar Rahav'ı, annesini, babasını, erkek kardeşleriyle bütün akrabalarını ve kendisine ait olan her şeyi alıp İsrail ordugahının yakınına getirdiler. Sonra kenti içindikilerle birlikte ateşe verdiler. Ancak altını ve gümüşü, tunç ve demir eşyayı Rabbin Tapınağı'nın hazinesine koydular. Yeşu fahişe Rahav'a, babasının ev halkıyla yakınlarına dokunmadı. Yeşu'nun Eriha'yı araştırmak için gönderdiği ulakları saklayan Rahav, bugün de İsraililer'in arasında yaşıyor."

²⁹ Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 40.

doğru bulmaz. Âlemin nasıl oluştuğuyla ilgili soruya ise “bunu bilmiyoruz” şeklinde cevap verir. Böyle bir soruya şu an için cevap verememelerinin sebebini, bilimsel anlamda yeterli ve tatmin edici çalışmaların yapılmamasına bağlarlar. Ancak, şu an için cevaplarının olmamasının, Tevrat’ta anlatılan yaratılış kıssasına inanmalarını gerektirdiğini de düşünmezler. Bilakis, Tevrat’ın yaptığı açıklamalara inanılacak olursa bu durum bilimsel çalışmaların nn kesecektir. Çünkü Hümanist Yahudiliğe göre, ileride bir gün bu soruya bilimsel anlamda mutlaka yeterli ve kesin bir cevap verilecektir. Ancak, günümüzde bilim dünyasında kabul edilen en yaygın teorilerden biri olan “Büyük Patlama Teorisi”ni, evrenin oluşumunu açıklayan teoriler arasında en kabul edilebilir olarak görürler.

Hümanist Yahudilere göre Tevrat’ta anlatılan Adem ile Havva kıssası, aslında kendisinden bazı derslerin çıkarılması gereken alegorik bir anlatıdır. Yasak meyve, bilgiyi; yılan ise insanoğlunun merakını temsil eder. Bu merak duygusu, insanın iyiyi ya da kötüyü yapmasına neden olur ve kendi kendine yeterli bir varlık olmasını sağlar. Dolayısıyla, cennet bahçesinden kovulmak bir ceza değil, aslında oradaki can sıkıntısıyla geçen yaşama sağlıklı bir alternatifin ortaya çıkmasını sağlayan bir hadisedir.³⁰

lm yaşam kadar bir gerçeklik olarak kabul eden Hümanistik Yahudilik, mensuplarına ebedi bir kurtuluş vaat etmez. İnsanın, şu an içinde yaşadığı hayatı, ebedi bir yaşamı kazanma beklentisiyle geçirmemesi gerektiğini düşünür. Hümanist Yahudilik, birçok dinî gelenekte yer alan ölüm sonrasındaki ebedi hayatın, insanların hayal dünyalarında oluşturdukları bir hsnkuruntu olduğunu ve bilim adamlarının böyle bir hayatla ilgili hiçbir kanıt bulamadıklarını söyler. Dolayısıyla, lm sonrası hayata inanmanın da bir anlamı yoktur. Zaten lm sonrası ya da ebedi yaşam öğretisi, insanları sahip oldukları yaşamların gerçekliğinden saptırıp yanlış ve sahte bir avuntuya yönlendirir.

Hümanist Yahudilik, lm sonrası hayata alternatif olarak “Creative Resignation” adını verdiği bir anlayış sunar. Bu, insanların ölümlü olduğu ve en azından yakın gelecekte ölümü yenmelerinin mümkün olmadığı gerçeğine dayanır. Ancak insan, iyi bir hlet-i rhiye ve beceri ile gücünü sınırlandıran bu durumla baş etmesini bilecektir. İnsan kendi bedenine ve doğa yasalarına saygılı olur. Yani, Hümanist Yahudi ruhsal ve fiziksel sağlığın birlikte gerçekleşebileceğini düşünür. Geçmişi ya da ölmüş birini geri getirmenin mümkün olmadığı

³⁰ Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 42-44.

örneğindeki gibi değiştirilemez olguları değiştirmeye çalışmaz. Hayatın kısalığı ya da uzunluğuna takılmadan kaliteli bir yaşam sürer. Ayrıca, dinî kurullarla dolu bir hayat yerine daha eğlenceli ve mizahi bir hayatı tercih eder. Hümanist Yahudilik, sonsuz bir kurtuluşa inanmadığı için cennete veya cehenneme de inanmaz.³¹

4. Hümanist Yahudilikte Törenler

4.1. Yahudi Bayramları

Yahudi kimliğin en önemli tezahürü olan bayram günleri, Yahudi halkını birbirine yakınlaştıran bir bağıdır. Yahudilikte kutlama ve bayram zamanı olarak görülen çeşitli gün ve dönemler, hümanistik değerleri yansıttığı ölçüde Hümanist Yahudilik tarafından da kutlanır. Hümanist Yahudilik, geleneksel Yahudilikte kutlanan gün ve bayramların Tanrı tarafından belirlendiği görüşünü kabul etmez. Bunların aslında doğa olaylarını anlamak, insanların çeşitli isteklerini yansıtmak ve onların kazandıkları başarıları ortaya koymak için yine insanların bizzat kendileri tarafından oluşturulduğunu düşünür ve kutsallaştırma sürecinin birkaç aşamadan geçtikten sonra tamamlandığını savunur. Buna göre, ortaya çıkışları açısından tamamen doğal bir şekilde oluşan kutlama zamanları özellikle din adamlarının bu sürece dahil olmasıyla doğaüstü bir karaktere bürünmüştür. Ancak yine de birçok Yahudi bayramında hümanistik unsurlar yer alır ve Hümanist Yahudiliğin buradaki işlevi, Yahudi bayramlarından teistik unsurları temizlemek ve bayramları aslî haline döndürerek kutlamaktır.³²

4.1.1. Şabat

Geleneksel Yahudilikte kutlanan en önemli kutsal zamanların başında Şabat töreni gelir. Haftanın yedinci günü olarak Şabat gününün kutsallığı, Yaratılış 2/1-3'te yer alan açıklamadır: "Gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi". Buna göre Tanrı evreni altı günde yaratmış ve yedinci günde ise bu işi bırakıp o günü kutsamıştır. Dolayısıyla, Tevrat hükümlerini takip eden Yahudilerin, Şabat günü çalışmaları yasaktır. Rabbâni literatürde belirlenen şekline göre yazı yazmak, ateş yakmak, harman

³¹ Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 48-49.

³² SHJ, "About the Holidays" (Erişim 20 Ekim 2019).

savurmak, avlanmak, hayvan boğazlamak gibi otuz dokuz yasak fiil vardır. Şabat yasaklarına kesinlikle uyulması istenmiş, bugün çalışan ya da yasak fiillere uymayan kişinin ölümle cezalandırılması emredilmiştir (Çıkış 31/14-15: “Şabat Günü’nü tutmalısınız, çünkü sizin için kutsaldır. Kim onun kutsallığını bozarsa, kesinlikle öldürülmeli. O gün çalışan herkes halkının arasından atılmalı. Altı gün çalışılacak; ama yedinci gün Rabbe adanmış Şabat’tır, dinlenme günüdür. Şabat Günü çalışan herkes kesinlikle öldürülmelidir”).

Hümanist Yahudiliğe göre Şabat, kişinin arkadaşları ve ailesiyle neşe içerisinde geçirdiği bir zaman dilimidir. Bir Yahudi’nin, geçmişiyile ve Yahudilikle olan bağlarını kutladığı törendir. Yahudi kimliğinin ve Yahudilerin birlik ve beraberliğinin bir ifadesidir. Bir kimse Şabat’ı, tek başına, ailesiyle ya da bir toplulukla birlikte kutlayabilir. Hümanist Yahudilik, Şabat’la ilgili yasakları kabul etmez, bu yüzden Hümanist bir Yahudi Şabat’ta çalışabilir ya da dinlenebilir. Önemli olan Şabat’ta bir süreliğine de olsa Şabat kutlamasına vakit ayırmak ve diğer Yahudilerle birlik ve beraberlik içinde aynı duyguları paylaştığını hissetmektir.³³

Hümanist Yahudilikte Şabat kutlamasının en temel unsurları mum, şarap ve halla adı verilen bir tür ekmektir. Kutlama için bir araya gelen cemaat mensupları, “Şabat Şalom. Bu Şabat’ta inançlı bir topluluk olarak bir araya geliyoruz. Yahudiliğin, Yahudi halkın bir tecrübesi olduğuna inanıyoruz. Yahudi kültürünü ve kimliğini kutlamanın değerli olduğuna inanıyoruz. Bu kutlamayı yapmak üzere bizi seçenlerin, topluluğumuzun bir parçası olduğuna inanıyoruz. Birlikte olmanın Hümanist Yahudi tecrübemizi güçlendirdiğine ve geliştirdiğine inanıyoruz. Bu Şabat barış ve canlanma zamanı olsun” şeklinde dua ederek kutlamaya başlarlar. İlk olarak, Ortodoks Yahudilikte de çok önemli bir Şabat sembolü olan Şabat mumları yakılır. Ortodoks Yahudiler “Şabat mum yakma mitsvasını veren Allah’ım sana teşekkür ederiz. Mum ışıkları barış ve sevgiyi getirerek üzerimizde parıldasın” duasını okurken, Hümanist Yahudiler dualarından Tanrı kavramını kaldırdıkları için “Bu yerin ışığı kutsal olsun, bu ışık tüm dünyayı aydınlatsın” duasını okur. Ardından “ve şarap, yürekleri sevindirir. Günlerimiz sevgi, mutluluk ve barışla dolsun” duasını yüksek sesle söyleyerek şaraplar içilir. Bu şarabın ortaya çıkmasında etkili olan insanî çabayı, güneşi ve yağmuru kutsarlar. Son olarak da halla törenine geçilir. Ekmek, yaşamın en temel ihtiyacını temsil

³³ Wine, *Judaism Beyond God*, 159.

eder. Hümanist Yahudi kimliğini ve dünyayı geliştirmek için zamanı, yetenekleri ve kaynakları paylaşma arzusunu sembolize etmek üzere ekmeği paylaşırlar. İç içe geçmiş örgülü bir biçimde yapılan halla, cemaat mensuplarının kalplerinin ve zihinlerinin ortak bir amaç duygusuyla birlikte çalışan herkesle iç içe geçmesini sembolize eder. Bu ekmeğin paylaşımının, Hümanist Yahudilerle diğer insanlar arasındaki bağları güçlendirmesi temenni edilir: “Bu ekmeğin topraktan ortaya çıkmasına vesile olan herkese teşekkür ediyoruz”. Ertesi gün, Şabat’a veda niteliğinde yapılan Havdala töreni, Şabat’ın bitmekte olduğuna işaret eder ve Hümanist Yahudilere geçmiş olan haftayı anlamlı bir şekilde değerlendirme ve gelecek haftaya hazırlanma fırsatı sunar. Havdala kutlamasının sembolleri şarap, baharatlar (tarçın ve karanfiller) ve örgülü Havdala mumunun ışığıdır. Şarapla doldurulmuş olan kadeh, neşe ve tatminkârlığı sembolize eder. Baharatların kokusu bir yenilenme hissi verir, iyi ve güzel olan her şeyi hatırlatır. Örgülü Havdala mumu, insanların benzersizliğini ve bireylerin bir araya gelmesinden kaynaklanan gelen gücü temsil eder. Mum, şarap kadehi içinde söndürülür. Bu, aydınlık ile karanlık, iyilik ile kötülük arasındaki mücadeleyi hatırlatır.³⁴

Görüldüğü gibi, Ortodoks Yahudilikte asırlar boyunca büyük bir özenle ve kuralları belirlenmiş bir şekilde kutlanan Şabat töreni, Hümanist Yahudilikte bazı kurallar ve yasaklardan arındırılmış bir şekilde kutlanır. Okunan dualardan özellikle Tanrı ismi kaldırılmış ve hümanistik unsurlar ilave edilmiştir. Başta Şabat’ta çalışma yasağı olmak üzere geleneksel Yahudilikteki otuz dokuz Şabat yasağı kaldırılmıştır.

4.1.2. Üç Hac Bayramı

Geleneksel Yahudilikte kutlanan üç hac bayramı (Fısıh, Şavuot ve Sukot bayramları), her ne kadar teolojik gerekçeleri kabul edilmese de Hümanist Yahudiler tarafından da kutlanır. Geleneksel Yahudi inancında en önemli bayramlardan biri olan Fısıh, İsrailoğullarının Mısır’dan çıkışları anısına kutlanan bir bayramdır ve kaynağı Tevrat’ta anlatılan Çıkış hadisesine dayanır. Tevrat’ta anlatılan bu hadisenin hakikati yansıttığına inanmayan Hümanist Yahudilik, günümüzde Fısıh olarak kutlanan bu bayramın, aslında iki eski kutlamanın birleşmesiyle ortaya çıktığına inanır. Çok önceki dönemlerde Fısıh, yeni

³⁴ Rabbi Miriam Jerres tarafından hazırlanan Şabat töreni ve törende okunan dualar için bkz. SHJ, “Shabbat” (Erişim 19 Ekim 2019).

kuzuların doğumunun çobanlar tarafından kutlandığı özel bir vakitti. Alacakaranlıkta bir kuzu pişirilir, hızlıca yenilir ve kuzuların ölmesini engellemek ve tam da bu dönemde etrafta dolaşan kötü ruhları kovmak için kuzuların kanları kapı sövelerine serpilirdi. İkinci kutlama ise Filistin'e yerleştikten sonra halkın, hasat vaktinin başladığını belirtmek için sadece mayasız ekmek yedikleri Mayasız Ekmek (Matsa) bayramıdır. Bugünlerde evde maya içeren her şeyi atmak suretiyle bu uygulamaların elde edecekleri mahsulleri koruyacağına inanıyorlardı. Hümanist Yahudiliğe göre, Yahuda krallarından Yoşiya (MÖ 648 - MÖ 609), bu iki kutlamayı birleştirdi ve Fısıh bayramı olarak düzenledi. Bahar döneminde kutlanan bu bayrama bir de tarihsel bir hadise ile gerekçe buldu: Mısır'dan çıkış. İsrailoğullarının Mısır'dan bu çıkış hadisesinin tam da bu dönemde yaşandığı ileri sürülerek milli ve dinî bir kutlamaya dönüştürüldü. İşte Hümanist Yahudiler, asırlardır geleneksel Yahudiliğin kutladığı Fısıh bayramının aslında Tevrat'ta anlatıldığı üzere İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışları anısına kutlanan bir bayramdan ziyade, yukarıda anlattığımız iki kutlamanın zaman içerisinde birleştirilmesiyle ortaya çıktığını ve sonraki dönemlerde tarihsel ve dinî bir gerekçe ile kutsallaştırıldığını savunur.³⁵ Günümüzde Hümanist Yahudilerin Fısıh kutlaması yapmasını sağlayan husus, Tevrat'ta anlatılan çıkış hadisesinin tarihsel bir gerçeklikten ziyade özgürlük için kölelikten kaçan insanların anlatıldığı bir hikâye oluşudur. Dolayısıyla Fısıh, geçmişten günümüze özgürlük arayışını sembolize eden bir kutlama zamanıdır. Kutlamada insanın özgürlüğüne, saygınlığına, kendi kaderini değiştirebilme gücüne ve umuduna vurgu yapılır. Geleneksel Yahudilikte, Süleyman Mabedi ayaktayken yapılan kurban töreni yerine, sonraki dönemlerde rabbiler tarafından ihdâs edilen seder sofrası, Hümanist Yahudiler tarafından da kurulur. Fısıh akşamı hep birlikte yenen bu yemekte, antik dönemlerde yaşayan İsrailoğullarının başlarından geçen hadiselerden ziyade Doğu Avrupa Yahudilerinin Amerika'ya göç etmeleri, 1940'larda Almanya ve Polonya'daki zulümler ve Sovyetler Birliği döneminde Yahudilerin yaşadıkları sorunlar gibi modern

³⁵ Wine, *Judaism Beyond God*, 177-179; Wine'in bahsettiği Yahuda kralı Yoşiya'nın Fısıh bayramı kutlaması hakkında Tanah'ta verilen bilgi oldukça çarpıcıdır: "Kral, 'Tanrınız Rab için Fısıh Bayramı'nı bu Antlaşma Kitabı'nda yazılanlara uygun biçimde kutlayın' diye halka buyruk verdi. *İsrail'e önderlik etmiş olan hakimler döneminden bu yana, ne İsrail, ne de Yahuda kralları döneminde, böyle bir Fısıh Bayramı kutlanmamıştı.* Rab için düzenlenen bu Fısıh Bayramı Kral Yoşiya'nın krallığının on sekizinci yılında Yerusâlim'de kutlandı." (II. Krallar 23/21-23); "O gün orada bulunan İsrail halkı Fısıh Bayramı'nı kutladı. Mayasız Ekmek Bayramı'nı da yedi gün boyunca kutladılar. *Peygamber Samuel'in döneminden bu yana, İsrail'de böyle bir Fısıh Bayramı kutlanmamıştı. Hiçbir İsrail kralı da Yoşiya'nın, kâhinlerin, Levililer'in, bütün Yahuda halkıyla oradaki İsraililer'in ve Yerusâlim'de yaşayanların kutladığı gibi bir Fısıh Bayramı kutlanmamıştı.* Bu Fısıh Bayramı Yoşiya'nın krallığının on sekizinci yılında kutlandı." (II. Tarihler 35/17-19, vurgular makale yazarına aittir).

dönemlerde Yahudilerin karşı karşıya kaldıkları çeşitli hadiselerden bahsedilir. Geleneksel Yahudilikte seder sofrasında genellikle her birinin sembolik bir anlamı bulunan hiçbir kırığı olmayan üç adet malsa, ateşte kızartılan kemikli bir parça kuzu kolu, haşlanmış yumurta, marul, haroset (elma, kuru üzüm, tarçın, hurma ve kırmızı şaraptan oluşan karışım) ve karpas (kereviz, maydanoz, turp yaprağı-ve tuzlu su) bulunur. Hümanist Yahudilerin seder sofrasında ise kadınlara ve eşcinsellere değer verildiğinin işareti olarak portakal, Etiyopya Yahudilerinin özgürlüğe ulaşması ve 1940'lı yıllarda yaşanan Yahudi soykırımında acı çekenler anısına patates ve et yemeyenler için pancar bulunur. Hümanist Yahudiler seder sofrasını anlamlı kılmak için mümkün olduğunca modern dönemlerde görülen insan haklarıyla ilgili ihlallerden ve özgürlüğe ulaşmak için baskı ve zulümlere karşı ortaya konulan mücadelelerden bahsederler.³⁶

Fısıh'tan elli gün sonra iki gün boyunca kutlanan Şavuot bayramı, Musa'ya Tevrat'ın Sina'da verilişinin yıl dönümü anısına kutlanır. Hac bayramlarının sonuncusu olan Sukot bayramı, geleneksel Yahudilikte İsraililerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl boyunca çölde dolaşmaları ve çadırlarda kalmaları anısına kutlanır. Yaklaşık yedi gün (İsrail dışında sekiz gün) süren bu bayramda evlerin bahçelerine kurulan geçici bir çadırlarda ikamet edilir. Dört bitkiyle, hurma ağacı yaprağı, ağaç kavunu, yapraklı söğüt dalı ve mersin ağacı dalları, yapılan demetlerle dua edilir ve bunlar ibadet boyunca elde tutulur. Kaynağını ve nasıl kutlanacağına dair belli başlı hükümlerini Tevrat'tan (Şavuot için Çıkış 34/22, Levililer 23/15-22 ve Yasa'nın Tekrarı 16/9-10; Sukot için Çıkış 23/16, Levililer 23/39-43 ve Çölde Sayım 29/12-40) alan bu iki bayramda Yahudiler Süleyman Mabedi'nin ayakta olduğu dönemlerde kurban kesmişler, yıkılışından sonraki dönemlerde ise rabbilerin belirlediği bazı kurallar çerçevesinde canlı bir şekilde kutlamaya devam etmişlerdir.³⁷ Hümanist Yahudilik, Şavuot bayramının ilk ürünlerin olgunlaşarak yenecek hale gelmesi neticesinde ilk mahsullerin elde edilmesi anısına kutlanan ve muhtemelen Kenanlılardan alınan bir bayram olduğunu savunur. Yine onlar, Rabbâni dönemlerde Tevrat'ın ve özellikle de "On Emir" in bugün verildiği ileri sürülerek dinî bir gerekçe bulunduğuna, ancak bugünün Tevrat'ın verilişiyle bir ilgisinin olmadığına inanır. Hümanist Yahudilik yukarıda ele aldığımız Fısıh ve aşağıda

³⁶ SHJ, "Passover" (Erişim 22 Ekim 2019); Ortodoks Yahudilikteki Fısıh kutlamaları için bkz. Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996), 10-17.

³⁷ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 28-32 ve 52-57.

açıklayacağımız Sukot bayramları da olmak üzere bu antik dönemlerde kutlanan üç tarımsal bayramın, geleneksel Yahudilik tarafından İsrailoğullarının Mısır'dan çıkış hadisesiyle ilişkilendirilerek mucizevi bir karaktere büründürüldüğünü düşünür, bu bayramları teistik gerekçelerle çeşitli kurallar çerçevesinde kutlayan geleneksel Yahudiliğin kutlama nedenleri ve biçimleri reddedilir. Hümanist Yahudiler bunun yerine, elde edilen ilk ürünlerle ilgili bir bayram olduğu için kırılık alanlara çıkıp halla adı verilen taze somun başta olmak üzere çeşitli yiyeceklerle piknik yaparlar. Hümanist Yahudi hareketin ortaya çıkmasına fikrî anlamda katkıda bulunan yazarların ve düşünce adamlarının eserleri okunur. Özellikle bugünlerde Yahudilikle ilgili kitap satın alınması teşvik edilir. Ayrıca, Yahudilikle ilgili bir okuldan ya da kurstan mezun olan topluluk mensuplarının eğitim başarıları çeşitli kutlamalarla onurlandırılır.³⁸

Hümanist Yahudilik, Sukot bayramının aslında yazın hasat zamanı ile sonbaharın yağmur dönemi arasında yapılan bir kutlama olduğunu savunur. Bu kutlamada, hem geçmişe bir şükür hem de geleceğe yönelik yağmurların yağması gibi beklentiler dile getirilir, hurma ağacı yaprağı ve ağaç kavunu ile bu törenler daha da renklendirilirdi. Ayrıca, sukot adı verilen çadırların ise hasatta çalışan işçilerin tarlalarda kurdukları çadırlar olduğunu savunur. Rabbâni Yahudilik daha sonraki dönemlerde, ortaya çıkışı itibarıyla tamamen tarımsal bir bayram olan Sukot bayramını Mısır'dan çıkışa bağlayarak dinî bir gerekçe uydurmuştur. Esasında tarlada çalışan işçilerin öğle sıcağından korunmak için altında dinlendikleri çadırlar, İsrailoğullarının çıkış sonrası kırk yıl yaşadıkları çölde kurdukları çadırlara dönüşmüştür. Dolayısıyla Hümanist Yahudiler Sukot bayramını dinî bir gerekçeden ziyade insanî bir sebebe bağlayarak, topluluk mensuplarının biraraya gelip açık hava etkinlikleri düzenlemesi, birlikte çadırlar kurup topluluk ateşi yakması ve ailecek hep birlikte yemekler yenmesi için bir fırsat olarak görür. Bu bayramda çadırın kurulup sökülmesi insan varlığının geçici oluşuna bir gönderme olarak kabul edilir.³⁹

4.1.3. Hümanist Yahudilikte Bayramları

Bu başlık altında anlatacağımız bayramlar, geleneksel olarak Yahudi kökenli olmayan, ancak yine de Hümanist Yahudiler tarafından bayram olarak kutlanan günlerdir. Yukarıda

³⁸ SHJ, "Shavuot" (Erişim 22 Ekim 2019); Wine, *Judaism Beyond God*, 182-183.

³⁹ Wine, *Judaism Beyond God*, 162-163; SHJ, "Sukkot" (Erişim 22 Ekim 2019).

ele aldığımız Şabat ve üç hac bayramlarında da görüldüğü üzere, Hümanist Yahudilik aslında tüm bayramların ihtiyaçlarına ve sosyal olaylara göre insanlar tarafından oluşturulduğuna, dolayısıyla yeni bayramların da zaman içerisinde oluşturulabileceğine inanır. Hümanist Yahudiler, Yahudi kökenli olmayan beş bayram kutlarlar: Yılbaşı Günü, Halk Günü, Hümanizm Günü, Dünya Günü ve Şükran Günü. Bu bayram günleri, Hümanist Yahudilerin sadece Yahudi olmadıklarını, aynı zamanda insan olduklarını hatırlatıcıdır.⁴⁰

1 Ocak'ta kutlanan Yılbaşı Günü, her ne kadar Yahudi kökenli olmasa da günümüzde tüm dünya insanları tarafından evrensel olarak kabul edilen bir kutlama günü olduğu için Hümanist Yahudiler tarafından da kutlanır. Aslında iki yeni yıl bayramı kutlarlar. İlki, İbrani takvimine göre yeni yıl bayramı olan Roş ha-Şana'yı kutlayarak dünyanın neresinde olursa olsun tüm Yahudilerle bağ kurarlar. İkincisi ise neredeyse tüm dünyada kabul edilen 1 Ocak yeni yıl gününü kutlayarak dünyanın tüm insanlarıyla bağ kurmuş olurlar.

1 Mayıs Halk Günü, Mayıs Günü olarak da bilinir. Neredeyse sadece iki mevsimin yaşandığı Kuzey ülkelerinde ortaya çıkan Mayıs Günü kutlamaları, farklı coğrafyalarda farklı isimlerle kutlana gelmiştir. Bu kutlamaların ana teması, bugünün bir umut günü olmasıdır. Bugün, yazın gelişini haber verdiği için insana bir yaşam enerjisi ve tutkusu kazandırır, dolayısıyla geçmişten günümüze bugün insanların gelecekle ilgili iyi duygular beslemesini sağlamıştır.

21 Haziran Hümanizm Günü, yaz gün dönümünde kutlanır. Bilindiği üzere bugün, kuzey yarımkürede en uzun gündüzün ve en kısa gecenin yaşandığı gündür. Bugünden itibaren yavaş yavaş gündüz ve güneş ışığı kısaltmaya başlar, gece ve karanlık uzamaya başlar. İşte Hümanist Yahudilik, güneşin ışığı ile insan bilgeliğinin ışığı arasında bir karşılaştırma yapar. Güneş ışığının insanların kontrolü altında olmadığını, ancak insan bilgeliğine ait ışığın ise kontrol altında olduğunu, dolayısıyla hem aydınlıkta hem de karanlıkta bu ışığın devamlı olarak yanması için çaba gösterilmesi gerektiğini savunur. Bugün, aklın insanlar için ne kadar önemli olduğu ve körü körüne inanmanın ne kadar yanlış olduğu üzerinde durulur. Batı toplumunda 17. ve 18. yüzyıllarda gelişen ve dünyayı aklın ve bilimin ışığında incelemeye başlayan Aydınlanma Çağı övülür. Çünkü bu dönemde dinî bir dünya algısı yerine aklın ve rasyonalitenin hâkim olduğu bir dünya algısına geçilmiş,

⁴⁰ Wine, *Celebration*, 289-290; Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 81-82.

insan aklına önem verilmiş ve aklın ve bilimin rehberliğinde insanlığın sürekli ilerleyeceği inancı gelişmiştir.

1 Kasım'da kutlanan Dünya Günü, Hümanist Yahudilerin dünyanın bir parçası olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Hümanist Yahudilik, tüm dünya insanlarını büyük bir insanlık ailesi olarak görür, her erkek ve kadını kendilerinin kardeşleri olarak kabul eder. Bu bayramda dünya halklarına ve insanlık ailesine olan bağlılıklarını, onlarla barış ve adaletin sağlanması için işbirliği içinde olacaklarını ilân ederler.

Özellikle Kuzey Amerikalılar arasında Kasım ayının dördüncü Perşembe'si kutlanan Şükran Günü, ortaya çıkışı itibarıyla dinî değildir. Şükran Günü'nün kökeni, Amerika'daki ilk İngiliz kolonicilerin, bölgenin yerlileri olan Kızılderililer ile ortak düzenlediklerine inanılan bir hasat yemeği olsa da, günümüzde, hasat sonu elde edilen nimetlerden dolayı Tanrı'ya şükredilen bir kutlamaya dönüşmüştür. Hümanist Yahudiler Şükran Günü'nü kendi anlayışlarına uygun bir şekilde geçirirler: teşekkür etmenin insanî bir erdem olduğuna inandıkları için Tanrı ya da herhangi bir tanrısal varlık yerine sevgileri için diğer tüm insanlara teşekkür ederler.⁴¹

4.2. Yahudi Geçiş Dönemi Ritüelleri

İnsanlar tarih boyunca doğumdan ölüme kadar hayatın "geçiş dönemleri" olarak adlandırılan ve hayatlarında radikal değişimlere sebep olan belli dönemlerine bazı anlamlar yüklemişlerdir. Genellikle icra ettikleri bazı ritüellerle bireyin geçirdiği radikal değişimler kontrol altına alınmaya çalışılır. Geçiş dönemi ritüellerinin bireyi topluma kazandırmak, bu dönemlerde ortaya çıkan tehlikelerden korumak ya da ona daha iyi bir talih kazandırmak gibi bazı işlevleri de vardır. Burada, Yahudilikte uygulanan en önemli geçiş dönemi ritüellerinden doğum, ergenlik, evlilik ve ölüm üzerinde durulacaktır.

4.2.1. Doğum

Geleneksel Yahudilikte bir çocuğun dünyaya gelmesinden sonra özellikle ebeveyninin bir takım ritüelleri gerçekleştirmesi beklenir. Bunların başında, doğan çocuk erkek ise doğumunun sekizinci gününde *brit-mila* adı verilen sünnet işlemi gelir. Sünnetin hemen ardından isim koyma töreni yapılır. *Pidyon ha ben* töreni, annenin doğurduğu ilk erkek çocuğun, doğumun otuz birinci gününde sinagogda din görevlisine simgesel anlam taşıyan

⁴¹ Bu bayramlar ve okunacak şarkılar için bkz. Wine, *Celebration*, 291-311.

bir miktar paranın/fidyenin baba tarafından verilip çocuğun kurtarılmasıdır. Kız çocuklarına ise, *vijola* töreni yapılır. Dünyaya gelen her kız çocuğu için gerçekleştirilen bu tören, aslında kız bebeğe isim koyma törenidir ve bebek sekiz gününü doldurduktan sonra kırk gün içinde davetlilere bir yemek sunulmasıyla yapılır. Özellikle brit-mila ve pidyon ha ben törenleri Tevrat kaynaklıdır (sırasıyla Yaratılış 17/9-14 ve Çölde Sayım 18/15-16) ve rabbâni literatürde bunların nasıl ve hangi şartlar altında icra edilecekleri detaylı olarak belirlenmiştir.⁴²

Genel hatlarıyla anlattığımız geleneksel Yahudilikteki bu doğum ritüellerine Hümanistik Yahudilik bazı ilkeler çerçevesinde yaklaşır. Örneğin, erkek ve kız çocuklarına mutlaka eşit davranılmalıdır. Hümanist Yahudiliğe göre, antik dönemlerde birçok toplum tarafından uygulanan sünnet uygulaması, bebeği tanrıların öfkesinden korumanın bir yoludur. Tanrıları memnun etmek için çocuğun bir parçası, onun hayatını korumak amacıyla kurban edilir. Yaygın bir şekilde uygulanan bu ritüeli geleneksel Yahudilik, İbrahim ile Tanrı arasında yapılan bir ahitleşmenin sembolü haline dönüştürmüştür. Şayet bu işlem yapılmayacak olursa, Tanrı hem çocuğu hem de Yahudi halkını korkunç bir âkıbetle tehdit etmiştir. Hümanist Yahudilik, erkek çocuklarına uygulanan bu işleme doğrudan karşı çıkmaz, dinî bir gerekçeden ziyade bilimsel olarak yaklaşır. Tıbbî bir işlem olarak sünnet, şayet doktorlar tarafından çocuğun sağlığı için tavsiye ediliyorsa aile bu işlem için izin verir. Ancak, bunun vakti ve nerede ve nasıl yapılacağı hususları tamamen doktorların vereceği bir karardır. Şayet aile, bu işlemin çocuk için tıbbî bir fayda sağlayacağına inanmıyorsa bu işlemi yaptırmamalıdır.⁴³ Seküler ve Hümanistik Yahudiler Birliği (Leadership Conference of Secular and Humanistic Jews), 2002 yılında aldığı resmi kararla, sünnetin Tanrı'yla bir ahitleşme ve Yahudiliği kabul eden birinin yerine getirmesi gereken bir şart olduğu yönündeki geleneksel Yahudilik inancını kabul etmediğini bildirmiştir. Ayrıca, çocuğun sünnetinin yapılıp yapılmayacağı yönündeki kararı aileye bırakmış, şayet bu işlem yapılacak olursa bunun bir törenden ziyade tıbbî bir operasyon olarak yapılacağını belirtmiştir.⁴⁴ Buna göre, Hümanist Yahudilik, brit-mila ve pidyon ha ben törenlerini cinsiyetçi ve teistik bir gerekçeyle icra edildiği gerekçesiyle kabul etmez, bunun yerine doğum sonrası erkek-kız ayrımı yapmadan bütün çocuklara isim verme ve topluluğa hoş geldin töreni düzenler.

⁴² Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 98-106 ve 169-175.

⁴³ Wine, *Judaism Beyond God*, 187.

⁴⁴ IISHJ, "Circumcision and Jewish Identity" (Erişim 28 Ekim 2019).

Çocuğun doğumundan yaklaşık olarak bir ay sonra evde, sinagogta ya da herhangi bir toplantı salonunda gerçekleştirilen bu törene akrabalar, aile dostları ve Hümanistik Yahudi cemaati mensupları çağrılır. Çocuğa İngilizce ya da İbranice bir isim dualar eşliğinde verildiği bu törende, çocuğun Hümanistik Yahudi cemaatine kabulü de gerçekleştirilmiş olur.⁴⁵

4.2.2. Ergenlik

Geleneksel Yahudilikte, çocuğun ergenlik dönemine girdiği ve dinî anlamda sorumluluk sahibi olarak kabul edildiği yaş, erkeklerde on üç kızlarda on ikidir. Erkekler on üç yaşından gün alınca, ergenlik dönemine girdikleri kabul edildiği için, onlara bugüne özel bir tören düzenlenir. Bu, “kanuna tâbi kişi” ya da literal olarak “emirlerin oğlu” anlamındaki *Bar Mitsva* töreni sinagogta düzenlenir ve yetişkinliğe adım atan çocuğun *tallit* kuşanıp *tefillin* takması ve törene katılanlara Tevrat’tan bazı duaları okuması istenir. Tören sonunda *Bar Mitsva* olan ve cemaat oluşturmada yetişkin bir fert olarak kabul edilen kişi, cemaatin önünde dinî bir konuşma yapar ve davetlilere teşekkür eder. Özellikle 19. yüzyılda İtalya ve Fransa’da başlayan ve günümüze kadar birçok Yahudi toplumunda yaygınlaşarak devam eden *Bat Mitsva* töreni ise on iki yaşından gün almış kız çocuklarına da yapılan benzer nitelikteki törenlerdir. Dolayısıyla geleneksel Yahudilikte *Bar Mitsva* ve *Bat Mitsva* törenleriyle çocuklar ergin hale gelmiş sayılır ve erkek bireyler artık Yahudi cemaatin bir parçası kabul edilir.⁴⁶

Hümanist Yahudilik ise *Bar Mitsva* ya da *Bat Mitsva* törenlerinin yapılmasını kabul eder, ancak kendi hümanistik anlayışına göre bazı değişiklikler yapar. İlk olarak, erkeklerde on üç kızlarda on iki yaşına giren bir kişinin, yetişkin bir birey olarak kabul edilemeyeceğini, olsa olsa büyüme dönemine giren bir kişi olarak görülebileceğini savunur. İkincisi ise erkeklere ve kızlara ayrı ve farklı yaşlarda yapılan tören uygulamasının cinsiyetçi bir ayrım olduğunu ileri sürmeleridir. Buna göre, Hümanist Yahudiler on üç yaşına gelen çocuğa, büyüme çağına girmesiyle ilgili olarak bir kutlama düzenlerler. Bu ilk kutlamada çocuk, ilk olarak Tevrat’tan ya da Tanah’ın diğer bölümlerinden kendi istediği herhangi bir bölümü

⁴⁵ SHJ, “Birth Celebrations” (Erişim 28 Ekim 2019); Wine’in törende okunması için yazdığı dualardan bir kaçışöyledir: “Taşdığı ... ismi, kıymetli bir başarı ve mutlu bir beklenti ile hayatı boyunca ona eşlik etsin.”, “Taşdığıın ... İbranice adın, Yahudi halkına mensübiyetinin ve tüm atalarıyla bağlantının bir işareti olsun. Bize çok fazla mutluluk getirdin, umarım aynıısını kendin için de yaparsın” (Wine, *Celebration*, 318-319).

⁴⁶ Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 90-95.

seçip okur.⁴⁷ Daha sonra, Hümanist veya Yahudi bir rol modelin yaşamı ya da uygun bir konu hakkında yaptığı incelemeyi sunar. Yaptığı bu çalışmalar, büyüme çağına giren bireyin bilgi, duygu ve ruhsal gelişimini sağlamaya ve Yahudi halkı ve insanlıkla anlamlı bir bağ kurmasına yöneliktir. Sadece *Mitsva* olarak adlandırılan bu kutlamaya katılan misafirlerden, hediye getirmek yerine çocuklara yönelik çalışmalar yapan bir yardım kuruluşuna bağış yapmaları istenir. Hümanist Yahudilik, geleneksel Yahudilikteki *Bar Mitsva* ve *Bat Mitsva* karşılığında yetişkinlik dönemi ritüeli olarak *Konfirmasyon* adını verdiği töreni önerir. Hümanist Konfirmasyon töreni, ikinci *Mitsva* olarak genellikle on altı yaşına gelen erkek ve kızlara yapılan, büyüme çağından yetişkinliğe geçiş ritüelidir. Bu, tarih veya etikle ilgili bir konu hakkında araştırma makalesini sunmak yoluyla gerçekleşir. Bu sayede birey, becerilerini göstererek zihinsel ve duygusal açıdan bir yetişkin olduğunu ortaya koyar.⁴⁸

4.2.3. Evlilik

Geleneksel Yahudilikte, ergenlik dönemine girmiş bir Yahudi'nin en kısa sürede dinî geleneklere göre evlenmesi beklenir. Dinî bir tören olan evlilik, iki insanı birbirine bağlayan yazılı bir anlaşmadır. Tanah'ta, Yaratılış 1/28 "Verimli olun, çoğalın" ve Yeremya 29/6 "Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın" gibi birçok pasajda evlenmek ve çocuk sahibi olmak emredilmiştir. Dolayısıyla evlilik dinî bir emir olarak görülür. Geleneksel Yahudilikte evlenecek olan bireyin kimlerle evlenebileceğine ya da evlenemeyeceğine dair doğrudan doğruya Tevrat'ta hükümler vardır. Örneğin, Levililer 18. ve 20. bölümlerde bir Yahudi'nin yakın akrabalarıyla evlenemeyeceği açıkça belirtilir. Yine Yasa'nın Tekrarı 7/1-4'de⁴⁹ İsrailoğullarından olmayanlarla evlenmek (karışık evlilik) yasaklanmıştır. Evlenebilmenin şartları, evlilik sözleşmesi (*ketuba*), düğün merasimi öncesinde, esnasında ve sonrasında yapılması gerekenler ve törenin hangi günlerde yapılıp yapılamayacağı gibi hususlarda farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda yaşayan Ortodoks Yahudiler arasında benzer

⁴⁷ Ancak bu husus bireyin kendi tercihidir, okumak zorunda değildir. Örneğin Wine, Tevrat'ın teistik bir kitap olmasından dolayı bu törende mutlaka okunması gerektiğini düşünmez (Wine, *Judaism Beyond God*, 190).

⁴⁸ SHJ, "Bar and Bat Mitzvah and Confirmation" (Erişim 29 Ekim 2019); Wine, *Judaism Beyond God*, 190; Wine, *Celebration*, 318-319.

⁴⁹ Yasa'nın Tekrarı 7/1-4: "Tanrınız Rab mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu – Hititler'i, Girgaşlılar'ı, Amurlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu– kovacak. Tanrınız Rab bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız. Kız alıp vermeyeceksiniz. Kızlarınızı oğullarına vermeyeceksiniz; oğullarınıza da onlardan kız almayacaksınız. Çünkü onlar oğullarınızı beni izlemekten sapıtacak, başka ilahlara tapmalarına neden olacaklardır. O zaman Rab size öfkelenek ve sizi çabucak yok edecek."

uygulamalar görülmüştür. Bu konularda çoğunlukla başta Tanah metni olmak üzere dinî literatür ve rabbilerin verdikleri kararlar belirleyici olmuştur.⁵⁰

Hümanist Yahudilik, her şeyden önce evliliği dinî bir tören ya da ilâhi bir emirle gerçekleştirilen fiil olarak görmez. Bunun yerine, aslında evliliğin çok eski zamanlarda erkeklerin tarım faaliyetleri yaparken yardıma ihtiyaç duymalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığına inanır. Zamanla kişisel mülkiyet fikri güçlendiğinde ve daha fazla sayıda çocuğa ve aile bireylerine ihtiyaç duyulduğunda, erkekler kadınları kişisel mülkü olarak edinmiş ve onları çocuk doğurmada ve yetiştirmede kullanmak üzere onlarla evlenmiştir.⁵¹ Ayrıca, Hümanist Yahudilik, bireylerin kiminle evleneceklerine karar verme hakkını destekler. Erkeklerin ve kadınların, evlenecekleri kişileri herhangi bir kısıtlama ya da yasaklama olmaksızın serbestçe seçme hakkının bulunduğunu kabul eder. Bu anlamda, geleneksel Yahudilikte yasak olan Yahudi olmayan biriyle evlilik, yani karışık evlilik Hümanist Yahudilerce kabul edilir. Karışık evlilikle ilgili yasak, Wine'a göre milattan önce altıncı yüzyılda yaşanan Bâbil Sürgünü'ne dayanır. Orada asimile olmamak ve varlıklarını devam ettirebilmek için karışık evlilikler din adamlarınca yasaklandı ve ilâhi bir emir olarak Tevrat'a dâhil edildi. Daha sonra Filistin topraklarına döndüklerinde Ezra, birçok karışık evlilik yapmış Yahudilerin bu evliliklerini sonlandırmalarını istedi (Nehemya 13/23-27⁵²).⁵³ Hümanist Rabbiler Birliği (Association of Humanistic Rabbis) 1974 yılında aldığı kararla karışık evlilikle ilgili bu yasağı reddedip evlilikte serbestliği kabul etmiştir.⁵⁴ 2004 yılında ise bir adım daha ileri giderek, Hümanist Yahudilik Topluluğu (SHJ) aynı cinsiyetten olan çiftlerin evlenebileceklerini karara bağlamıştır.⁵⁵

Hümanist Yahudilikte evlilik törenleri hem Yahudi kimliklerini hem de hümanistik değerle ilgili inançlarını yansıtacak bir tarzdadır. Geleneksel Yahudilikte yer alan bir çok

⁵⁰ Mustafa Güre, *Dinlerde Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanç ve Uygulamalar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 49-68; Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001), 1:161-167.

⁵¹ Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 88.

⁵² Nehemya 13/23-27: "Ayrıca o günlerde Aşdotlu, Ammonlu, Moavlı kadınlarla evlenmiş Yahudiler gördüm. Çocuklarının yansı Aşdot dilini ya da öbür halkların dilini konuşuyor, Yahudi dilini bilmiyorlardı. Adamları azarladım, lanet okudum. Bazılarını dövüp saçlarını yoldum. Tanrı'nın adıyla onlara ant içirdim ve, "Yabancılar kız verip kız almayacaksınız" dedim, "Kral Süleyman bu yabancı kadınlar yüzünden günaha girmede mi? Onca ulusun kralları arasında Süleyman gibisi yoktu. Tanrı onu öyle sevdi ki, bütün İsrail'e kral yaptı. Ama yabancı kadınlar onu bile günaha sürükledi. Şimdi de siz yabancı kadınlarla evlenerek Tanrımız'a ihanet ediyorsunuz. Yaptığınız bu büyük kötülüğe göz mü yumalım?"

⁵³ Wine, *Judaism Beyond God*, 209-210.

⁵⁴ Association of Humanistic Rabbis (AHR), "Intermarriage" (Erişim 12 Kasım 2019).

⁵⁵ SHJ, "Society for Humanistic Judaism Supports Marriage Rights of Same-Sex Couples" (Erişim 12 Kasım 2019); Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 91.

unsur, Hümanist Yahudilerin evlilik törenlerinde yeniden tanımlanmak suretiyle kendine yer bulur. Örneğin *hupa*, Hümanist Yahudi *ketubası*, yüzük, bir bardaktan şarap içmek, yedi Hümanist dua ve hem gelin hem de damat tarafından kırılan cam bardak bunlardan sadece bir kısmıdır. Geleneksel Yahudilikte dinî bir anlamı olan bu semboller Hümanist Yahudilerce farklı yorumlanarak kullanılır. Düğün töreninin merkezinde, gelin ve damadın arkadaş ve aile huzurunda verdiği söz yer alır. Bu sözün daha önceden belirlenmiş ritüelik bir biçimi yoktur, gelin ve damat tarafından birlikte oluşturulabilir ya da seçilebilir.⁵⁶

4.2.4. Ölüm

Geleneksel Yahudiliğe göre ölüm, hayatın bir sonu değildir. Ölmek suretiyle bedeni terkeden ruh, bir şekilde hayatına devam eder. Hayatı veren de alan da Tanrı olduğu için kişinin ölümünü çabuklaştırıcı herhangi bir şey yapılamaz. Yahudilik, ölüm sonrası bir hayatın varlığına inanır, bu hayatın nasıl olacağı, ölmeden önceki yaşantıya bağlıdır. Dünyada yaşanan hayat, bir sonraki yaşam için yapılan hazırlıktır. Bir kişinin ölmesinden önce, ölümü esnasında ve sonrasında özellikle yakınları tarafından yerine getirilmesi gereken birçok vecibe vardır. Örneğin, ölüm döşeginde olan bir hastayı ziyaret etmek dinî bir görevdir. Eğer hastalığı oldukça ciddi ise onun son dualarını etmesini, günahlarını itiraf edip *Şema* duasını okumasını sağlamak bir gelenektir. Kişi öldükten sonra cenaze gömülene kadar asla yalnız bırakılmaz. Ölüm haberi alındıktan sonra mevtânın birinci dereceden yakınları, yedi gün boyunca giydiği tüm kıyafetlerin kol tarafını yırtar (*Keria* uygulaması). Mevtâ, görevliler tarafından gasilhanede belirli kurallar çerçevesinde yıkanır, sade ve beyaz bir kefenle kefenlenir. Ardından da tahtadan yapılan bir tabuta konularak toprağa defnedilir. Özellikle İsrail’de yaşayan Yahudiler tabuttan çıkarılarak, diaspora Yahudileri ise çoğunlukla tabutla beraber toprağa gömülürler. Sonrasında ise mevtânın yakınları mutlaka yas tutar. Defin işleminden sonra ilk yedi gün, otuz gün ve on iki ay süresinde üç aşamalı olarak yerine getirilen yas tutma dönemlerinde yas tutanlar, hemen hemen her gün *Kadiş* duası okumak gibi bir takım hükümlere tâbidir. Bu hükümler, mevtâyâ yakınlık derecesine göre değişir. Örneğin, yas tutan kişi ilk yedi gün evinden çok gerekli olmadığı takdirde çıkmamalı ve yıkanmamalıdır. Ölen kişi birinci dereceden akrabaysa on iki ay, daha uzak bir akrabaysa otuz gün boyunca yeni kıyafet giymemeli, hiçbir eğlence yerine gitmemeli,

⁵⁶ SHJ, “Marriage” (Erişim 12 Kasım 2019).

kutlama yapmamalıdır. Genellikle birinci ayın ya da on ikinci ayın sonunda mezar taşı yapılmalıdır.⁵⁷

Genel hatlarıyla açıkladığımız geleneksel Yahudilikteki ölüm ve sonrasına ait ritüeller ve kurallar, kaynağını genellikle başta Tevrat olmak üzere rabbânî gelenekten almaktadır. Farklı coğrafyalara yaşayan Ortodoks Yahudiler arasında bazı uygulama farklılıkları görülse de mevtanın yıkanması, kefenlenmesi, toprağa defnedilmesi, başta *Kadiş* duası olmak üzere birçok duanın okunması ve yas uygulaması gibi ritüeller benzer şekilde icra edilemeye devam etmektedir.

Hümanist Yahudilik, ölüm hadisesine bunun bir gerçeklik olduğu kabulüyle yaklaşır. Yaşayan tüm canlılar sonlu varlıklardır. Bilim adamlarının, varlıkları sona eren yani ölen canlıların ölümlerinden sonra başka bir hayata geçiş yaptıklarına dair yeterli bir bilimsel kanıt ulaşılmadıklarına inanır. Dolayısıyla Hümanist Yahudilik, ölüm sonrası bir hayatın varlığını kabul etmez. Hümanist Yahudilikte gerçekleştirilen cenaze törenleri ya da tercihe göre yapılan mevtânın cesedinin bulunmadığı anma törenleri, Hümanist Yahudiliğin ölüm gerçeğini kabul ettiğini gösterir. Bu törenlerin amacı, ölen kişinin yaşadığı hayatı anmak ve mevtânın yakınlarına destek olmaktır. Hümanist Yahudilik, ölmek üzere olan bir kişinin, mümkünse ölümünden sonra yapılacaklarla ilgili bazı kararları önceden bildirmesinin önemi üzerinde bilhassa durur. Bunun, kişinin en doğal hakkı olduğunu düşünür. Toprağa gömülme, yakılma, tıbbî araştırmalar için donör olarak kullanılmak üzere bağışlanma, mumyalanma ya da bir süreliğine korunma gibi cesede ne yapılacağı konusunda kişinin önceden vereceği karar uygulanır. Ayrıca, cenaze töreninin nerede ve nasıl yapılacağı, çiçekten müziğe ölüm ilânından katılımcılara kadar tüm ayrıntılar da bu hususun içerisindedir.

Hümanist Yahudiliğin burada vurguladığı nokta, özellikle Yahudi halahasına aykırı olsa da kişi toprağa gömülmek dışında başka bir seçeneği tercih ediyorsa bunun yerine getirilmesidir. Son dönemlerde özellikle kremasyon olarak bilinen mevtânın yakılması uygulamasının oldukça yaygın ve rağbet edilen bir tercih olduğu görülmektedir. Bu tercih, Hümanist Yahudiliğin inançlarına uygun bir şekilde, hayatın bitimiyle başka bir hayat olmayacağı inancına da uygundur, dolayısıyla cesedi toprakta muhafaza etmeye gerek

⁵⁷ Güre, *Dinlerde Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, 76-90; Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, s. 150-155.

yoktur. Bir diğerk vurgu, cenaze töreninin sade ve gösterişsiz ancak insan onuruna yakışır şekilde olmasıdır. Töreni bir rabbi ya da aile üyesi yönetebilir. Törende ya da sonrasında, geleneksel Yahudilikte okunan *Kadiş* duası yerine Hümanist Yahudiliğın *Şemo* duası⁵⁸ okunur. Geleneksel Yahudilikteki ilk yedi gün ve on iki ay boyunca mevtâ yakınlarının uymak zorunda olduğu bazı hükümlere benzer şekilde, Hümanist Yahudilerde Shiva ve Yahrzeit uygulaması vardır. Shiva, mevtâ yakınlarının cenaze töreni sonrasında bir süre evde kalması, tanıdıkların eve gelerek taziyelerini sunması ve onları teselli etmesidir. Ölü hakkında konuşarak yakınların acısı hafifletilmeye çalışılır. Yahrzeit ise ölüm yıldönümünde mevtânın anılmasıdır. Bunun farklı yolları vardır. Bugüne özel bir mum yakmak, Hümanist Yahudilikteki bazı duaları okumak, uzun bir yürüyüşe çıkmak ya da başka birçok şey yapılabilir. Son olarak da ölünün normal bir şekilde defnedildiği ya da yakılma neticesinde geriye kalanların gömüldüğü bir yere mezar taşının konulması töreni yapılır. Geleneksel Yahudilikte birinci ayın ya da on ikinci ayın sonunda yapılan bu tören, Hümanist Yahudilikte herhangi bir zaman diliminde yapılabilir.⁵⁹ Geleneksel Yahudilik, tedavi umudu kalmamış hastalara rızaları alınarak uygulanan bir yöntem olarak ötanazi konusuna olumsuz yaklaşır. Geleneksel Yahudilik, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığı ve ona hayat verdiği için hayatı yalnızca O'nun alabileceğini düşünür. Dolayısıyla, bu durumdaki bir insanın öldürülmesinin kabul edilemeyeceği belirtilir, her ne kadar pasif ötanazi hususunda net bir tavır takınmasa da aktif ötanaziyi kesinlikle yasaklar.⁶⁰ Hümanist Yahudiliğe göre ise insan mümkün olan en az acıyla hayatını sonlandırma hakkına sahiptir. Buna göre, bir kişi tedavi edilemez bir hastalık veya kronik bir hastalıktan muzdarip ise bu kişinin kendi hayatını sonlandırma hakkı vardır. Onların bu istekleri, acılarını en aza indirebilecek olan uzman doktorlar tarafından yerine getirilmelidir. Hümanist Yahudilik Topluluğu 2013 yılında aldığı kararla, hekim destekli ölüm (Physician-assisted death) olarak bilinen uygulamayı kabul etti. Yani, kişinin kendi isteği üzerine en az iki ya da daha fazla hekimin, kişinin kendisini öldürebilmesini mümkün kılacak ortamı hazırlamasıdır. Özellikle

⁵⁸ "Sevgiyi isteyenler, dinleyin şimdi. / Mutluluğu arayanlar, duyun bunu. / Sevgisiz hiçbir mutluluk yoktur (Wine, *Celebration*, 388).

⁵⁹ Sherbok, *Modern Judaism*, 161-162; Wine, *Celebration*, 315; Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 91-95; SHJ, "Death" (Erişim 29 Ekim 2019).

⁶⁰ Necati Sümer, "Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Ötanazi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Aralık 2016), 118-122.

Oregon, Vermont ve Washington gibi ABD'nin bazı eyaletlerinde ve Belçika, Hollanda ve İsviçre'de yasal olan bu uygulamada, iki veya daha fazla doktor onayı, belli bir bekleme süresi, hastanın birden fazla sözlü ve yazılı talebi ve psikolojik muayenesi şarttır. Hümanist Yahudiler ötanazi ya da hekim destekli ölüm uygulamalarının bir ihtiyaç olduğunu ve bu konuyla ilgili insanî bir çözüm bulmaya çalıştığını düşünür.⁶¹

SONUÇ

Amerikan Yahudileri arasında, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Hümanist Yahudiliğin en karakteristik yanı, geleneksel Yahudiliğin temel niteliği olan Tanrı merkezli anlayışı reddetmesi ancak yine de kendini Yahudi kültür ve medeniyeti içinde konumlandırmasıdır. Daha çok seküler ateist Yahudi çevrelerde yaygınlaşan bu hareketin arka planında, geçerli ve mutlak olan bilginin yalnızca bilimsel bilgi olduğunu söyleyerek metafizik ve teolojik düşüncelerin anlamsız olduğunu savunan pozitivist düşünce yatar. Gerçeklik ya da hakikat dediğimiz şeylerin Tanrı, peygamber ya da kutsal kitap gibi teolojik kabullerden ziyade duyu ve deneylere konu olan olgular olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla bu yeni hareket, Yahudiliği tanımlarken din unsurunu bir kenara bırakıp neredeyse tamamen yeniden tanımlayıp yorumladığı şekliyle kültür, medeniyet ve evrensel hümanistik değerler üzerinde yoğunlaşır.

Burada sorulması gereken soru, Sherwin Wine'ın yaptığı gibi Yahudilikten din unsurunu çıkarıp atmak mümkün müdür? Bilindiği gibi Yahudiliğin merkezinde Tanrı Yahve bulunur. O'nun özel olarak seçtiği halkıyla (İsrailoğulları) bir ilişkisi vardır ve bu, Musa'ya gönderdiği Tevrat'la sistemleştirilmiştir. Dolayısıyla, böyle bir yapıya sahip olan Yahudilikten, Tanrı Yahve ve din unsurunu çıkarmak ve sadece kültür ve medeniyet esaslı bir yapı oluşturmak pek de mümkün değildir. Hümanist Yahudiliğin karşılaştığı en önemli varoluşsal sorun muhtemelen budur.

O halde, günümüz Yahudi dünyasında alternatif bir hareket olarak ortaya çıkan Hümanist Yahudilik, günümüz Yahudileri için gerçekten bir alternatif olarak görülebilir mi? Yukarıda örneklerini verdiğimiz ve geleneksel Yahudilikte yeri olan Şabat, Yahudi bayramları, sünnet, bar mitsva ve evlilik gibi tören ve ritüellerde yer alan teistik gerekçeleri

⁶¹ SHJ, "Society For Humanistic Judaism Supports Physician-Assisted Death" (29 Ekim 2019); Neto, *An Exploration of Humanistic Judaism*, 54-55; SHJ, "Death" (Erişim 29 Ekim 2019).

ve anlamları kaldırıp, bunları tamamen insanî sebeplerle açıklamak ve tüm Yahudilerce bilinen İbrahim, İshak, Yakup gibi ataları reddedip Mısır günlerini ve Musa ile yaşanan Çıkış hadisesini tarihsel bir hadiseden ziyade alegorik bir anlatı olarak görmek, en azından günümüz Yahudilerin çoğunluğu tarafından kabul edilmeyecektir. Bu durum Hümanist Yahudiliğin hem “beşinci mezhep” olarak doğru ve meşru bir alternatif hem de gelecekte Yahudi dünyasında yerinin olup olmayacağı hususunda soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Hümanist Yahudiliğin gelecekteki yerinin ne olacağına dair soruya, en iyi cevabı şüphesiz zaman ve dünyanın gidişatı verecektir.

KAYNAKÇA

AHR, Association of Humanistic Rabbis. “Intermarriage”. Erişim 12 Kasım 2019. <https://www.humanisticrabbis.org/intermarriage/>

Alalu, Suzan vd.. *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996.

Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 3 Cilt. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001.

Brody, Ed. *What is Ignostic Judaism?: Thoughts of a Secular, Humanistic, Cultural, “Ignostic” Jew Regarding Science, Religion and Faith*. Bloomington: Author House, 2011.

Cohn-Sherbok, Dan vd. (ed.). *A Life of Courage: Sherwin Wine and Humanistic Judaism*. Farmington Hills: Milan Press, 2003.

Cohn-Sherbok, Dan. *Fifty Key Jewish Thinkers*. London: Routledge, 1997.

Cohn-Sherbok, Dan. *Modern Judaism*. London: MacMillan Press Ltd., 1996.

Güre, Mustafa. *Dinlerde Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanç ve Uygulamalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

IFSHJ, The International Federation for Secular and Humanistic Judaism. “Who is a Jew, Second Biennial Conference Brussels October 1988”. Erişim 15 Ekim 2019. <https://www.ifshj.net/1988-position-statements-full>

IFSHJ, The International Federation for Secular and Humanistic Judaism. “The Commitments of Secular Humanistic Jews, First Biennial Conference Detroit, Michigan October 1986. Erişim 9 Ekim 2019. <https://www.ifshj.net/1986-position-statements-full>

IISHJ, The International Institute for Secular Humanistic Judaism. "About Us". Erişim 12 Eylül 2019. <https://iishj.org/about-us/>

IISHJ, The International Institute for Secular Humanistic Judaism. "Basic Ideas of Secular Humanistic Judaism". Erişim 1 Aralık 2019. <https://iishj.org/publications/basic-ideas-of-secular-humanistic-judaism/>

IISHJ, The International Institute for Secular Humanistic Judaism. "Circumcision and Jewish Identity". Erişim 28 Ekim 2019. <https://iishj.org/lcshj/lcshj-resolutions/>

Kahal B'raira Congregation for Humanistic Judaism. "Core Principles of Humanistic Judaism". Erişim 1 Aralık 2019. <https://kahalbraira.org/about/humanistic-judaism/>

Kutluer, İlhan. "Pozitivizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/336-337. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1. Basım, 2003.

Lindsay, James A. *Everybody Is Wrong About God*. Durham: Pitchstone Publishing, 2015.

Magee, Bryan. *Yeni Düşün Adamları*. çev. Mete Tunçay. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Neto, Fortunato Moreira dos Santos. *An Exploration of Humanistic Judaism and its Quest to Retain Jewish Culture and Tradition*. Potchefstroom: North-West Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Özalp, Mürsel. "Yahudilik'te 'Tikkun Olam: Dünyayı Tamir Etme' Kavramı Üzerine Bir Araştırma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 291-309.

Sherwin Wine. "Career Highlights". Erişim 16 Ekim 2019. <http://www.sherwinwine.com/sherwin-wine/career-highlights/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "About the Holidays". Erişim 20 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/about-the-holidays/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Bar and Bat Mitzvah and Confirmation". Erişim 29 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/life-cycles/bar-and-bat-mitzvah-and-confirmation/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Birth Celebrations". Erişim 28 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/life-cycles/birth-celebrations/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Death". Erişim 29 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/life-cycles/death/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Marriage". Erişim 12 Kasım 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/life-cycles/marriage/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Passover". Erişim 22 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/about-the-holidays/passover/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Rabbi Sherwin T. Wine". Erişim 12 Eylül 2019. <http://www.shj.org/humanistic-judaism/rabbi-sherwin-t-wine/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Shabbat". Erişim 19 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/about-the-holidays/shabbat/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Shavuot". Erişim 22 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/about-the-holidays/shavuot/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "SHJ Magazine Humanistic Judaism". Erişim 16 Eylül 2019. [https://shj.org/about-6 Eylülshj/humanistic-judaism-journal/](https://shj.org/about-6-Eylülshj/humanistic-judaism-journal/)

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Society for Humanistic Judaism Supports Marriage Rights of Same-Sex Couples". Erişim 12 Kasım 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/issues-and-resolutions/marriage-equality/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Society For Humanistic Judaism Supports Physician-Assisted Death". 29 Ekim 2019. <https://shj.org/physician-assisted-death/>

SHJ, The Society for Humanistic Judaism. "Sukkot". Erişim 22 Ekim 2019. <https://shj.org/humanistic-jewish-life/about-the-holidays/sukkot/>

Shook, John R. (ed.). *The Bloomsbury Encyclopedia of Philosophers in America: From 1600 to the Present*. London and New York: Bloomsbury Publishing, 2016.

Sümer, Necati. "Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Ötanazi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Aralık 2016), 115-132.

Tapper, Aaron J. Hahn. *Judaisms A Twenty-First-Century Introduction to Jews and Jewish Identities*. Oakland: University of California Press, 2016.

The Birmingham Temple Congregation for Humanistic Judaism. "How widespread is Humanistic Judaism?". Erişim 1 Ekim 2019. <https://www.birminghamtemple.com/faq>

The City Congregation for Humanistic Judaism. "Frequently Asked Questions about Humanistic Judaism -What do Humanistic Jews believe about God?". Erişim 14 Ekim 2019. <https://citycongregation.org/faq/>

Wine, Sherwin T. *Celebration: A Ceremonial Philosophic Guide for Humanists and Humanistic Jews*. New York: Prometheus Books, 1988.

Wine, Sherwin T. *Humanistic Judaism*. New York: Prometheus Books, 1978.

Wine, Sherwin T. *Judaism Beyond God*. USA: Ktav Publishing House, 1995.

Zola, Gary Phillip and Dollinger, Marc (ed.). *American Jewish History: A Primary Source Reader*. Massachusetts: Brandeis University Press, 2014.